

KECZER GABRIELLA*

A VISEGRÁDI ORSZÁGOK FELSŐOKTATÁSÁNAK JELLEMZŐI

HIGHER EDUCATION IN THE „VISEGRÁD” COUNTRIES

ABSTRACT

The so called „Visegrád” countries are Hungary, Poland, Slovakia and the Czech Republic. They have the same historic heritage and a similar path since the change of the political-economic system in 1990. We present, analyze and compare the higher education systems of the four countries. We examine the institutions, the governance, the input (new entrants), output (people with higher education attainment), the conditions (expenditure, student/teacher rate) of their higher education systems, and the value of the diplomas (graduate unemployment rate, salary). Our research is based on the most recent available statistical data of Eurostat and of the OECD, and on databases like Eurypedia and Eurydice.

Bevezetés

A visegrádi országokat – Magyarországot, Lengyelországot, Szlovákiát és a Cseh Köztársaságot – hasonló történelmi örökség és a rendszerváltás után hasonló fejlődési út köti össze. Tanulmányunkban e négy ország felsőoktatási rendszerét mutatjuk be és hasonlítjuk össze. Kitérünk a felsőoktatás intézményrendszerére, az egyetemek irányítására, a felsőoktatás inputjára (felsőoktatásba belépők), outputjára (diplomások aránya), működési feltételeire (finanszírozás, hallgató/oktató arány) és a diploma értékére (diplomás munkanélküliség, diplomás jövedelem). Kutatásunk során az Eurostat és az OECD legfrissebb hozzáférhető statisztikáit, valamint az Euryoedia ls az Eurydice adatbázisait használtuk.

1. Felsőoktatási rendszerek

Először a visegrádi országok felsőoktatási rendszereit hasonlítjuk össze intézménytípusok és létszámadatok alapján. A 1. sz. táblázat a hallgatói létszámot, az akadémiai személyzet létszámát, a felsőoktatási intézmények számát és típusait mutatja be képzési feladat és fenntartó szerint.

A legnagyobb hallgatói létszámmal természetesen a legnagyobb lakosságszámú Lengyelország rendelkezik, 4,6-szor annyi egyetemista tanul Lengyelországban, mint a második legnagyobb hallgatói létszámmal rendelkező Cseh Köztársaságban, 5,4-szer annyi, mint hazánkban és 9,2-szer annyi, mint a legkisebb felsőoktatási rendszerrel rendelkező Szlovákiában. (Az egyetemisták arányát a teljes lakosságon belül a későbbiekben tárgyaljuk.) A lengyel felsőoktatási intézmények száma azonban csak 1,2–1,3-szorosa a cseh és a magyar intézményekének, és csak 2,7-szerese a szlováknak, ugyanis a lengyel felsőoktatási intézmények jóval nagyobb átlagos hallgatói létszámmal (több mint 20 000 fő) rendelkeznek, mint a másik három ország egyetemei. A legkisebb az átlagos hallgatói létszám a magyar felsőoktatási intézményekben (5160 fő), de nem különbözik ettől jelentősen a Cseh Köztársaság (6110 fő) és Szlovákia (6460 fő) átlagos hallgatói létszáma sem.

* Dr. PhD Keczer Gabriella főiskolai docens, Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar.

1. táblázat. A visegrádi országok felsőoktatási rendszerei
Table 1. Higher education systems of the Visegrad countries

CSEH KÖZTÁRSASÁG akadémiai személyzet: 18 000 fő hallgató: 446 000 fő felsőokt. intézmények száma: 73	INTÉZMÉNYTÍPUSOK KÉPZÉS SZERINT			felsőfokú szakképzést folytató
	felsőoktatási képzést folytató			
	egyetem	nem egyetem		
	INTÉZMÉNYTÍPUSOK FENNTARTÁS SZERINT			
	közintézmény	állami működetésű	magán	
MAGYARORSZÁG akadémiai személyzet: 22 700 fő hallgató: 382 000 fő felsőokt. intézmények száma: 74	INTÉZMÉNYTÍPUSOK KÉPZÉS SZERINT			
	egyetemek		főiskolák	
	INTÉZMÉNYTÍPUSOK FENNTARTÁS SZERINT			
	állami		nem állami	
LENGYELORSZÁG akadémiai személyzet: 102 600 fő hallgató: 2 080 000 fő felsőokt. intézmények száma: 94	INTÉZMÉNYTÍPUSOK KÉPZÉS SZERINT			főiskola
	egyetem	nem egyetem		
		magasabb szakiskola	szakiskola	
	INTÉZMÉNYTÍPUSOK FENNTARTÁS SZERINT			
	közintézmény	nem közintézmény		
SZLOVÁKIA akadémiai személyzet: 13 600 fő hallgató: 226 000 fő felsőokt. intézmények száma: 35	INTÉZMÉNYTÍPUSOK KÉPZÉS SZERINT			
	egyetem		szakmai képzést folytató intézmény	
	INTÉZMÉNYTÍPUSOK FENNTARTÁS SZERINT			
	közintézmény	állami	magán	

Forrás: Eurypedia 2013¹ alapján saját szerkesztés

Ami az intézménytípusokat illeti, a fenntartó és a képzési feladatok alapján is Magyarország felsőoktatási rendszere a legkevésbé tagolt. Fenntartás és státus szerint a Cseh Köztársaságban és Szlovákiában elkülönül az állami és a köz(public)intézmény-típus. Az állami egyetemek speciális feladatokat látnak el: rendvédelmi és katonai (valamint Szlovákiában egészségügyi) képzéseket folytatnak, és az illetékes minisztérium irányítása alatt állnak. A közintézményként működő egyetemek képzési palettája nem korlátozódik az állami feladatok minősülő területekre, és az önállóságuk is nagyobb. A Cseh Köztársaságban a felsőfokú szakképzést folytató intézmények a felsőoktatás részét képezik ugyan, de külön intézménytípust jelentenek, Lengyelországban pedig a tanár-, idegen nyelv és szociális munkás képzést folytató főiskolák különülnek el a nemzeti felsőoktatási rendszer többi intézményétől (Eurypedia 2013).

2. Az egyetemek belső irányítása

A következőkben az egyetemek belső irányítási rendszerét hasonlítjuk össze a visegrádi országokban. A szocializmus időszaka előtt a térségre – mint Nagy-Britannia kivételével Európa egészére – az úgynevezett kontinentális egyetemirányítás volt a jellemző, melyben hatalom a kizárólag egyetemi polgárokból álló szenátus kezében van. A 21. század utolsó évtizedeiben azonban az európai államok elmozdultak a hatalommegosztáson alapuló angolszász egyetemi kormányzás felé, melyben a stratégiai döntéseket az irányító testület (board) hozza, melyben külső szereplők is helyet kapnak, a szenátus jogköre pedig az akadémiai kérdésekre korlátozódik. A szocializmus sajátos egyetemirányítása után a közép-európai országokban is elindultak a reform-kezdeményezések az egyetemi kormányzás bevezetése érdekében – hazánkban ez Magyar Bálint nevéhez fűződik – azonban ezek a reformok megtorpantak. (Bővebben lásd: Keczer 2010.) A visegrádi országok egyetemirányításának jelenlegi rendszerét a 2. táblázatban foglaltuk össze.

2. táblázat. A visegrádi országok felsőoktatási intézményeinek belső irányítása

Table 2. Management of HEIs in the Visegrád countries

	Felelős vezető	Akadémiai testület	Döntéshozó testület	Tanácsadó-felügyelő testület
Cseh Köztársaság	rektor	szenátus (csak belső tagok)		board of trustees (csak külső tagok)
Magyarország	rektor	szenátus (csak belső tagok)		gazdasági tanács (külső és belső tagok)
Lengyelország	rektor	szenátus (csak belső tagok)		tanács (nem kötelező)
Szlovákia	rektor	szenátus (csak belső tagok)		board of trustees (csak külső tagok)

Forrás: Eurydice 2008 alapján saját szerkesztés

Mind a négy visegrádi országban megmaradt a tradicionális kontinentális egyetemirányítási rendszer. Az akadémiai és a stratégiai döntéshozó testület egyetlen országban sem különül el, a szenátus látja el mindkét feladatkört. Bár a tanácsadó testületek (az egyetemi kormányzás rendszerében board) megjelentek, jogkörük korlátozott. Ebben a tekintetben a visegrádi országok egyetemirányítása teljes mértékben eltér a nyugat-európai tendenciáktól.

Figyelemre méltó, hogy a tanácsadó-felügyelő testületnek a Cseh Köztársaságban és Szlovákiában kizárólag külső, nem egyetemi polgár tagjai vannak, míg Magyarországon belső tagjai is. A felsőoktatási reform tehát hazánkban mozdította el a legkevésbé a belső irányítást az egyetemi kormányzás felé, valamint Lengyelországban, ahol tanácsadó-felügyelő testület létrehozása nem is kötelező.

3. Intézményi autonómia

A posztszocialista visegrádi országokban különösen fontos kérdés az egyetemek autonómiája. Az Európai Egyetemek Szövetsége az egyetemek önállóságát négy dimenzióban vizsgálja: szervezeti, pénzügyi, személyügyi és akadémiai autonómia tekintetében. A szervezeti autonómia mértékének meghatározásánál a következő szempontokat veszik figyelembe: ki (külső szereplő vagy az egyetem) nevezi ki a rektort, előírja-e a törvény a rektorral szembeni elvárásokat vagy az egyetem határozhatja meg, előírja-e a törvény az egyetem belső struktúráját vagy az egyetem határozhatja meg, alapíthat-e az egyetem gazdasági társaságot, van-e tanácsadó testület az egyetemirányításban és ki nevezi ki ezek tagjait. A pénzügyi autonómia mértékének meghatározásánál a következő szempontokat veszik figyelembe: milyen mértékben „címkezett” az állami támogatás, a maradványt az egyetem megtarthatja-e és szabadon használhatja-e fel, vehet-e fel kölcsönt, tulajdonolhat-e ingatlant, a tandíj-megállapítás az egyetem joga-e. A személyügyi autonómia mértékének meghatározásánál a következő szempontokat veszik figyelembe: mennyire szabad a munkaerő-gazdálkodás (kinevezés, elbocsájtás, előléptetés) és a bérek meghatározása. Az akadémiai autonómia mértékének meghatározásánál a következő szempontokat veszik figyelembe: ki határozza meg a hallgatói létszámot, a felvételi kritériumokat, az oktatás nyelvét, az oktatott tartalmat, és hogyan lehet új képzési programot indítani. Az egyes szempontokat a felmérés különböző súllyal veszi figyelembe mind a négy területen.

Az eredmények alapján négy klasztert alakít ki: igen nagy mértékben autonóm, nagy mértékben autonóm, közepesen autonóm és kis mértékben autonóm felsőoktatási intézményekkel rendelkező országcsoporthat. A 3. táblázat a visegrádi országok értékelését és helyezését mutatja az autonómia-rangsorban.

3. táblázat. A visegrádi országok felsőoktatási intézményeinek autonómiája

Table 3. Autonomy of the HEIs in the Visegrád countries

	SZERVEZETI AUTONÓMIA			PÉNZÜGYI AUTONÓMIA			SZEMÉLYÜGYI AUTONÓMIA			AKADÉMIAI AUTONÓMIA		
	Helyezés	Autonómia	Klaszter	Helyezés	Autonómia	Klaszter	Helyezés	Autonómia	Klaszter	Helyezés	Autonómia	Klaszter
PL	13	67%	nagy	18	54%	közepes	12	80%	nagy	15	63%	nagy
HU	16	59%	közepes	6	71%	nagy	17	66%	nagy	24	47%	közepes
CZ	22	54%	közepes	21	46%	közepes	3	95%	igen nagy	22	52%	közepes
SK	25	49%	közepes	7	70%	nagy	23	54%	közepes	18	56%	közepes

Forrás: EUA 2010 alapján saját szerkesztés

A szervezeti autonómia a felmérés szerint Lengyelországban a legnagyobb a visegrádi országok közül, a legkisebb pedig Szlovákiában. Néhány érdekes összehasonlítás a szervezeti autonómia tekintetében: Lengyelország az egyetlen, ahol a rektort nem külső szereplő nevezi ki. Két országban (Magyarország, Lengyelország) a rektorral szembeni elvárásokat törvény írja elő, a másik kettőben nem. A rektor szolgálati idejét illetően csak Magyarországon van mozgásteret az egyetemeknek. Két országban (Magyarország, Lengyelország) az egyetemek maguk határozzák meg a belső struktúrájukat, a Cseh Köztársaságban törvényi előírás, hogy kellenek karok, a karok irányítását is meghatározza a törvény, kar alapításához vagy összevonásához az akkreditációs testület véleménye kell, Szlovákiában nemcsak az egyetemeket, hanem azok karait is felsorolja a törvény, így a változtatáshoz törvény módosítás szükséges. Szlovákiában csak nonprofitot alapíthatnak az egyetemek, a másik három országban forprofitot is, de Lengyelországban csak olyat, ami az egyetem küldetésének megfelel. Ami a tanácsadó testületet illeti, csak Lengyelországban nem kötelező ilyet létrehozni, és csak Magyarországon nem egyeztetnek az egyetemekkel a külső tagok kinevezéséről.

A pénzügyi autonómia a felmérés szerint Magyarországon a legnagyobb (ez véleményem szerint vitatható, lásd később – K.G.), de a rangsorban közvetlenül hazánk után következik Szlovákia. A legkisebb a pénzügyi autonómia a cseh egyetemeken. Néhány érdekes összehasonlítás a pénzügyi autonómia tekintetében: Magyarországon és Szlovákiában tág kategóriákat határoznak meg az állami támogatásra, de nem lehet átcsoportosítás az egyes kategóriák között, a Cseh Köztársaságban a támogatásnak csak a 80%-a címkézett, Lengyelországban 2 kategória van: oktatás és fejlesztés/infrastruktúra, a kutatási támogatást közvetlenül a karok kapják. Magyarországon és Szlovákiában a maradványt az egyetemek megtarthatják és szabadon használhatják (az állami magyar egyetemeken azonban nem képződik maradvány – K.G.), a Cseh Köztársaságban a maradvány 5%-át tarthatják meg, Lengyelországban csak beruházásra fordíthatják. Az egyetemek csak Magyarországon nem vehetnek fel kölcsönt, Szlovákiában a hitelfelvétel mértéke korlátozott, a Cseh Köztársaságban és Lengyelországban szabadon folyamadhatnak hitelhez az egyetemek. Az egyetemek csak Magyarországon nem tulajdonosai az ingatlanjaiknak, a szlovák egyetemek szabadon el is adhatják azokat, Lengyelországban ha az épületet az államtól kapták, akkor kormányzati engedéllyel lehet eladni. Magyarországon és Szlovákiában az egyetemek állapíthatják meg a tandíjat (ez hazánk esetében nem teljes mértékben van így – K.G.), Lengyelországban a tandíjplafon meghatározott, a Cseh Köztársaságban nincs tandíj.

A személyügyi autonómia a felmérés szerint kimagaslóan nagy a Cseh Köztársaságban a legalacsonyabb pedig Szlovákiában. Néhány érdekes összehasonlítás a személyügyi au-

tonómia tekintetében: Csak Lengyelországban teljesen szabad a munkaerő-biztosítás, a többi országban bizonyos beosztás esetében külső jóváhagyás szükséges. A Cseh Köztársaságban a fizetéseket az egyetemek határozzák meg, Magyarországon és Lengyelországban a fizetési sávok központilag meghatározottak, Szlovákiában ugyan központilag meghatározzák a béreket, de a munkáltatók ezt 100%-kal növelhetik. A Cseh Köztársaságban az egyetemi dolgozók elbocsátása nincs speciálisan szabályozva (csak az általános munkatörvénykönyv vonatkozik rájuk is), a Cseh Köztársaságban és Lengyelországban a főállású oktatók nagyobb védelmet élveznek, mint más munkavállalók, Magyarországon és Szlovákiában pedig nagyon részletes szabályozás van az oktatók és az adminisztratív személyzet elbocsáthatóságára is. Érdekes, hogy a vezető oktatók előléptetéséről mind a négy országban szabadon döntenek az egyetemek, miközben az EU 16 országában nem (pl. csak akkor lehetséges előléptetés, ha üresedés van).

Az akadémiai autonómia a felmérés szerint a legnagyobb Lengyelországban és a legalacsonyabb Magyarországon. Néhány érdekes összehasonlítás az akadémiai autonómia tekintetében: Egyedül Lengyelország az, ahol a hallgatói létszámot az egyetemek határozzák meg, a másik három országban az állam meghatározza az államilag finanszírozott helyeket, a Cseh Köztársaság esetében ezt tárgyalás előzi meg. Csak Magyarországon határozza meg külső szereplő az alapszakos felvételi kritériumokat, a másik három országban az egyetemek. Magyarországon, a Cseh Köztársaságban és Szlovákiában minden új alapszakos program indítást akkreditáltatni kell, Lengyelországban ha egy szak rajta van a szaklistán (118 szak) és az egyetem megfelel az alapkövetelményeknek (pl. főállású oktatók megfelelő számban), akkor szabadon indíthatja azt. Magyarországon, Lengyelországban és Szlovákiában az egyetemek szabadon döntenek az oktatás nyelvéről, a Cseh Köztársaságban idegen nyelvű képzésért nem jár állami támogatás. Magyarországon, a Cseh Köztársaságban és Szlovákiában az oktatott tartalmat az egyetemek határozzák meg, Lengyelországban a 40%-a elő van írva, de ez nem kurzustartalom, csak ismeretterület, amit érinteni kell az oktatás során (ez valójában Magyarországon is így van az egyes szakok akkreditációjában – K.G.).

Összességében megállapítható, hogy a szervezeti és az akadémiai autonómia tekintetében a visegrádi országok egységesen az európai rangsor alsó felében foglalnak helyet, a térség elmaradása a nyugat-európai felsőoktatási rendszerektől az akadémiai autonómia területén a legnagyobb. Ez azért is érdekes, mert az egyetemi kormányzás bevezetésére irányuló reformtörekvéseket hazánkban éppen azért utasította el az akadémiai közösség, mert az akadémiai autonómiát látták veszélyben. Ugyanakkor azokban az európai országokban, ahol már áttértek az egyetemi kormányzásra, jóval nagyobb az egyetemek akadémiai szabadsága, mint a visegrádi országokban. A pénzügyi autonómia tekintetében Magyarország és Szlovákia – legalábbis a felmérés szerint – az európai rangsor felső felében foglal helyet és sokkal jobb pozícióban van, mint a másik két ország, a személyügyi autonómia tekintetében pedig igen nagy a különbség a négy ország között, ennek megfelelően „elszórtnak” helyezkednek el a rangsorban. Mind a négy mutatót figyelembe véve a lengyel egyetemek élvezik a legnagyobb függetlenséget.

4. Hallgatók és diplomások

A következőkben a felsőoktatás inputját és outputját, azaz a felsőoktatásba belépők, a felsőfokú képzésben részt vevők, valamint a diplomások arányát mutatjuk be.

4.1. A felsőoktatásba belépők aránya

A 4. és az 5. táblázat az utóbbi 10 év belépési arányait mutatja az alap- és mesterképzéseken.²

4. táblázat. Belépési arányok a megfelelő korcsoportokban alapképzésen (ISCED5A)

Table 4. Trends in entry rates of the corresponding age groups (ISCED5A)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Cseh K.	25	30	30	33	38	41	50	54	57	59	60	60
Magyarország	55	56	62	69	68	68	66	63	57	53	54	52
Lengyelország	65	68	71	70	71	76	78	78	83	85	84	81
Szlovák K.	37	40	43	40	47	59	68	74	72	69	65	61
EU21	46	47	49	50	52	53	54	54	54	56	59	59

Forrás: OECD 2013

Az alapképzésbe lépők aránya Magyarország kivételével mindenütt emelkedett, és ennek következtében csak hazánkban van ez a mutató az európai uniós átlag alatt. Ez a tény azért figyelemre méltó, mert 2010-ben még mi vezettük a visegrádi országok rangsorát, meghaladva az EU21 átlagát. A lengyelországinál (81%) magasabb felsőoktatási belépési arány az alapképzés szintjén nincs az Európai Unióban.³

5. táblázat. Belépési arányok a megfelelő korcsoportokban mesterképzésen (ISCED5B)

Table 5. Trends in entry rates of the corresponding age groups ISCED5B

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Cseh K.	9	7	8	9	10	8	9	8	9	8	9	9
Magyarország	1	3	4	7	9	11	10	11	12	14	16	17
Lengyelország	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Szlovák K.	3	3	3	3	2	n.a.	n.a.	n.a.	1	1	1	1
EU21	11	13	12	12	12	16	16	15	14	14	15	15

Forrás: OECD 2013

Az alapképzések szintjén hazánkban tapasztalható negatív tendenciát kompenzálja, hogy mesterszinten Magyarország az utolsóból az első lett, és csak hazánk haladja meg az európai uniós átlagot. Lengyelország és Szlovákia lemaradása szembeötlő.

4.2. Felsőoktatásba belépők megoszlása az egyes képzési területek között

Folyamatos szakmai és társadalmi vita tárgyát képezi hazánkban, hogy mely képzési területeken kellene csökkenteni, és melyeken kellene növelni a hallgatók létszámát. A 6. táblázat a felsőoktatásba belépők megoszlását mutatja az egyes képzési területek között.

6. táblázat. A felsőoktatásba belépők megoszlása az egyes képzési területek között (2011)

Table 6. Distribution of tertiary new entrants, by field of education (2011)

	Bölcsészet, művészet, oktatás	Társ. tud., üzlet, jog	Mémőki, műszaki	Term. tud.	Eü, szociális	Szolgáltatások	Informatika	Mezőgazd.
Cseh K.	18	31	15	13	13	7	6	4
Magyarország	13	40	14	8	9	13	4	2
Lengyelország	20	34	17	9	9	9	4	2
Szlovák K.	20	26	17	10	18	6	4	3
EU21	19	31	15	11	14	6	4	2

Forrás: OECD 2013 alapján saját szerkesztés

Megállapíthatjuk, hogy hazánk értékei nem térnek el jelentősen az EU átlagtól és nincs számottevő különbség egyes országok között sem. A társadalomtudományi, üzleti és jogi területeken valóban több a hallgató Magyarországon, mint az európai átlag, de – a gyakran hangoztatottakkal szemben – nem a műszaki terület rovására, hanem a bölcsészet és pedagógia, valamint a természettudomány rovására. Vagyis az EU-átlaghoz képest nem mérnökből lesz kevés hazánkban a közeljövőben, hanem természettudósból és tanárból. Jó tudni azt is, hogy a társadalomtudományi, üzleti és jogi területeken olyan országokban annyi vagy megközelítőleg annyi a hallgatók aránya, mint nálunk, mint Dánia (40%), Franciaország (39%), Hollandia (38%), Svájc (37%). A bölcsészet, művészet, oktatás képzési területeken tanulók aránya meghaladja Magyarországot olyan országokban, mint Ausztria (28%), Svédország (25%), Egyesült Királyság (24%), Németország (23%). (OECD 2013)

4.3. Felsőfokú végzettségűek aránya

Az Európai Unió egyik legfontosabb célkitűzése a felsőfokú végzettségűek arányának növelése a társadalomban. A 7. táblázat ezt az arányt mutatja a visegrádi országokban, míg az 1. ábra azt mutatja meg, hogyan teljesítenek az egyes országok az Európa 2020-as célkitűzéshez képest.

7. táblázat. Felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya a 25 éves és annál idősebb korosztályban (2012)

Table 7. Persons with tertiary education attainment (%) 25 years and over (2012)

EU27	24,3
Cseh K.	17,3
Magyarország	21,0
Lengyelország	21,8
Szlovák K.	17,2

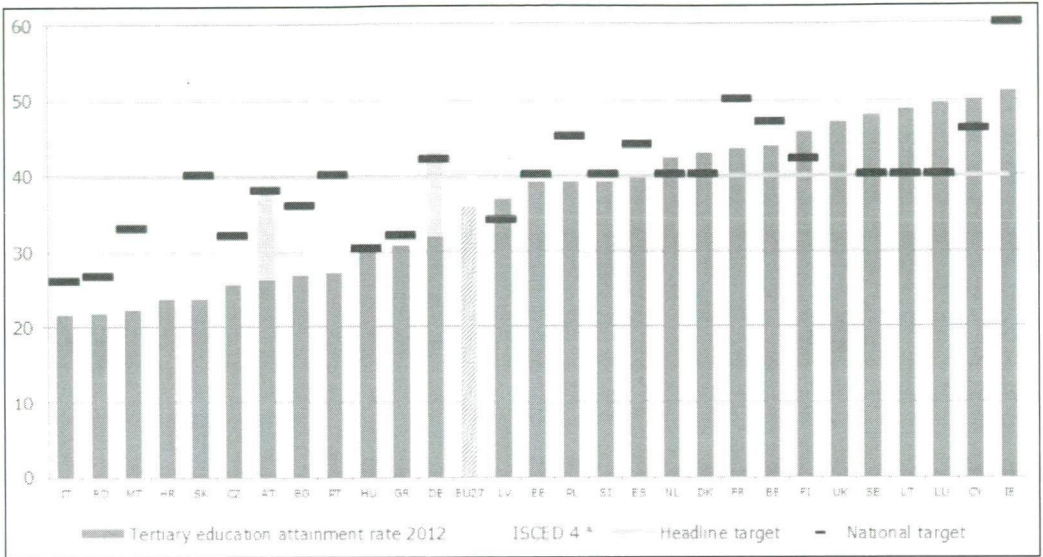
Forrás: Eurostat

Mint látható, a visegrádi országok mindegyikében az Európai Unió átlagánál alacsonyabb a diplomások aránya.

Az EU az Európa 2020 stratégiában azt a célt tűzte ki, hogy átlagosan 40%-ra emeli a felsőfokú végzettséggel rendelkezők arányát a 30–34 évesek körében. Az egyes országok is meghatározták a maguk nemzeti célkitűzéseit. A visegrádi országok közül Lengyelország vállalt a legtöbbet, 45%-ot, 2012-ben 40% volt a diplomások aránya (2010-ben még csak 35% volt ez az arány, tehát 2 év alatt 5%-os előrelépést ért el). Magyarország csak 30%-os célt fogalmazott meg, és ezt a szerény vállalást 2012-ben teljesítette (2010-ben még csak 26% volt az érték). A Cseh Köztársaság szintén szerény, 32%-os célkitűzésétől is el volt maradva 2012-ben, de a 2010-es 20%-os arányhoz képest javított a mutatón, így van esélye a kitűzött cél elérésére. A legnagyobb elmaradás a céloktól Szlovákiában volt tapasztalható 2012-ben, az ország a 40%-os EU-átlagot tűzte ki, de 2012-ben még a 25%-os sem érte el a diplomások aránya. 2010-ben 22% volt ez a hányad, így az is elmondható, hogy ebben az országban volt a leglassúbb a felsőfokú végzettségűek arányának növekedése 2010 és 2012 között. (EB 2013)

1. ábra. Az Európa 2020 célkitűzés és 2012-es állapot a felsőfokú végzettséggel rendelkezők arányára vonatkozóan

Figure 1. Europe 2020 strategy and its accomplishment in 2012 for higher education attainment rate in age group 30–34

Forrás: EB 2013

5. A felsőoktatás működési feltételei

A továbbiakban a felsőoktatási rendszerek működési feltételeinek néhány elemét mutatjuk be a visegrádi országokban.

5.1. Finanszírozás

A 8. táblázat azt mutatja, hogy a hazai össztermék hány százalékát fordítják az egyes országok a felsőoktatásra.

8. táblázat. A felsőoktatási ráfordítás a GDP %-ában
Table 8. Expenditure on higher education as % of GDP

	2002	2004	2006	2008	2010
EU27	1,15	1,13	1,13	1,14	1,26
Cseh K.	0,83	0,90	1,18	0,93	0,96
Magyarország	1,23	1,02	1,04	1,02	0,98
Lengyelország	1,05	1,15	0,96	1,04	1,18
Szlovák K.	0,87	0,98	0,90	0,78	0,83

Forrás: Eurostat

Látható, hogy az EU27 átlagát egyetlen ország sem érte 2010-ben el ebben a mutatóban, Lengyelország azonban megközelítette. Sajnálatos, hogy míg az EU-ban összességében növekedett a felsőoktatásra fordított GDP-hányad, addig Magyarországon (valamint Szlovákiában) csökkent. Ezért amíg 2002-ben hazánk az európai átlag fölött teljesített ebben a mutatóban, 2004-ben már elmaradt attól, és az olló tovább nyílt 2010-re.

Azt, hogy ténylegesen mennyi pénzből működik a felsőoktatás, nem a fenti érték, hanem az tükrözi, hogy egy hallgatóra mekkora összeg jut. A 9. táblázat vásárlóerő standardon⁴ kifejezve mutatja be ezt az összeget.

9. táblázat. Egy hallgatóra jutó összeg az állami felsőoktatási intézményekben Euro PPS-ben
Table 9. Expenditure per student in public higher education in EUR PPS

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
EU 27	7 755,3	7 707,5	8 180,7	8 398,9	9 057,8	9 475,2	9 433,9	9 956,0
Cseh K.	5 815,9	5 794,0	5 930,5	8 337,9	7 400,9	6 867,9	7 005,7	6 671,1
Magyarország	7 323,9	6 099,2	5 861,0	5 303,9	5 591,6	5 644,0	6 135,1	6 490,3
Lengyelország	3 916,9	4 107,2	5 574,7	4 320,1	4 649,3	5 510,4	5 846,0	6 828,9
Szlovák K.	4 024,5	5 483,6	4 883,2	5 036,6	4 802,5	5 129,5	5 042,5	5 317,5

Forrás: Eurostat

A visegrádi országokban az egy hallgatóra jutó összeg alig több, mint a fele az EU átlagnak. Szomorú, hogy 2003-ban a térségben hazánk a legjobb volt ebben a mutatóban megközelítve az európai átlagot, 2010-re viszont nagyra nyílt az olló, és csak Szlovákiát előzzük meg. Az pedig sokkoló adat, hogy míg Magyarországon kevesebb mint 6500 Euro PPS jut egy hallgatóra, addig a skandináv államokban 15 000, Svájcban közel 17 000, Japánban pedig 20 500, azaz van, ahol több mint kétszer-háromszor akkora összeg jut egy hallgatóra, mint nálunk.

Erdemes azonban azt is megvizsgálni, hogy az egyes országokban az egy főre jutó hazai össztermék és az egy hallgatóra jutó finanszírozás aránya hogyan alakul. Ezt a 10. táblázat mutatja.

10. táblázat. Egy hallgatóra jutó ráfordítás a felsőoktatási intézményekben az egy főre jutó GDP %-ában (2010)

Table 10. Expenditure per student as % of the GDP per capita (2010)

Cseh K.	30
Magyarország	42
Lengyelország	44
Szlovák K.	30
EU21	39

Forrás: OECD EAG 2013

Magyarországon és Lengyelországban az egy főre jutó GDP-nek nagyobb hányada az egy hallgatóra költött összeg, mint az EU-ban. A fentebb említett skandináv államokban ez az arány 45% körüli, csak kevéssel nagyobb, mint nálunk, összességében mégis háromszor annyi finanszírozás jut egy hallgatóra. Megállapítható tehát, hogy hazánkban – és a térségben – az alacsony egy főre jutó hazai összterméssel függ össze az egy hallgatóra jutó csekély összegű finanszírozás.

5.2. Hallgató/oktató arány

Fontos mutatója a felsőoktatásnak az egy oktatóra jutó hallgatók száma. A hallgatói létszám csökkenésével ez a kérdés szintén erőteljesen felmerült hazánkban. A 11. táblázat a hallgató/oktató arányt mutatja.

11. táblázat. Egy oktatóra jutó hallgatók száma (2011)**Table 11. Student/teacher rate (2011)**

Cseh K.	21,0
Magyarország	16,3
Lengyelország	15,6
Szlovák K.	14,5
EU21	15,9

Forrás: OECD 2013

Megállapítható, hogy Magyarországon az európai uniós átlaghoz képest nem magas az oktatók száma a hallgatói létszámhoz viszonyítva. A legtöbb hallgató a Cseh Köztársaságban jut egy oktatóra, a legkevesebb pedig Szlovákiában.

5.3. Hallgatói terhek és támogatások

A következőkben azt mutatjuk be, hogy a visegrádi országokban milyen fizetési kötelezettségeik vannak a hallgatóknak, és milyen támogatásokban részesülnek. A 12–13. táblázatok ezeket foglalják össze.

12. táblázat. Hallgatói díjak (2012/13-as tanév)**Table 12. Student fees (2012/2013)**

	TANDÍJ	EGYÉB DÍJAK
CSEH KÖZ-TÁRSASÁG	<ul style="list-style-type: none"> – normál esetben nincs – a rektornak egyedi esetekben joga van csökkenteni vagy elengedni a tandíjat 	<ul style="list-style-type: none"> – egyszeri felvételi díj (cc. € 20) képzésenként
MAGYARORSZÁG	<ul style="list-style-type: none"> – költségtérítés vagy rész-költségtérítés a full-time és part-time hallgatók esetében, ha nem államilag finanszírozott helyen tanulnak – a hallgatók a tanulmányi eredményük alapján átsorolhatók 	
LENGYELORSZÁG	<ul style="list-style-type: none"> – full-time hallgatók normál esetben nem fizetnek – más esetben az összeget a rektor állapítja meg a szenátus által elfogadott elvek alapján 	<ul style="list-style-type: none"> – egyszeri felvételi díj (cc. € 20) képzésenként – adminisztrációs díj (cc. € 41/év)
ROMÁNIA	<ul style="list-style-type: none"> – költségtérítés, ha a hallgató nem államilag finanszírozott helyen tanul – az összeget a szenátus határozza meg a képzés költségei alapján 	<ul style="list-style-type: none"> – felvételi és adminisztrációs díj, vizsgaisméltési díj
SZLOVÁKIA (köz- és állami FOI-k)	<ul style="list-style-type: none"> – full-time hallgatók normál esetben nem fizetnek – part-time hallgatók tandíjat fizetnek – a maximumokat a kormányzat határozza meg – a rektornak egyedi esetekben joga van csökkenteni vagy elengedni a tandíjat 	<ul style="list-style-type: none"> – admin. díjat minden hallgató fizet – a tandíj és a többi díj együttesen nem lehet több a full-time képzés átlagos költségei 50%-ánál
SZLOVÉNIA	<ul style="list-style-type: none"> – költségtérítés, ha a hallgató nem államilag finanszírozott helyen tanul – a díjmegállapítás elvei központilag szabályozottak 	<ul style="list-style-type: none"> – az intézmények bárkitől kérhetnek beiratkozási díjat, pótvizsgadíjat, és plusz szolgáltatásokért

Forrás: Eurypedia alapján saját szerkesztés

13. táblázat. A hallgatók és a családok támogatása (2012/13-as tanév)

Table 13. Support to students and their families (2012/2013)

	CSALÁDI TÁMOGATÁS	DIÁKHITEL
CSEH KÖZTÁRSASÁG	<ul style="list-style-type: none"> - egy szülőnek adókedvezmény 26 éves korig - családi pótlék csak az alacsony jövedelműeknek 	nincs
MAGYARORSZÁG	nincs	<ul style="list-style-type: none"> - Diákhitel I: ált. célú, maximált összegű max. 5 évre, évente 10 hónapon keresztül, 40 éves korig lehet igénybe venni - Diákhitel II: csak tandíjra, nincs maximuma - egy hallgató mindkét hitelt felveheti
LENGYELORSZÁG	<ul style="list-style-type: none"> - családi adókedvezmény 25 éves korig csak szoc. helyzet alapján - családi pótlék csak az alacsony jövedelműeknek 	<ul style="list-style-type: none"> - diákhitel (ker. bankoktól, állami támogatással) 25 éves korig, ha a család 1 főre jutó nettó jövedelme max. cc. € 500/hó. - szegény családok esetében az állam 100% ill. 70% garanciát vállal, jövedelemtől függően
ROMÁNIA	nincs	nincs
SZLOVÁKIA (köz- és állami FOI-k)	<ul style="list-style-type: none"> - családi pótlék és adókedvezmény a full-time hallgatók családjának 25 éves korig a normál tanulmányi idő alatt 	<ul style="list-style-type: none"> - oktatástámogatási alapból minden full-time hallgatónak az első képzéséhez a képzés mindhárom szintjén - a min. és max. összeg, min. és max. visszafizetési idő meghatározott - 2012/13: államilag támogatott kölcsön minden hallgatónak a teljes tanulmányi időre
SZLOVÉNIA	<ul style="list-style-type: none"> - adókedvezmény minden szülőnek minden gyerek után, aki 26 éves kora előtt kerül a felsőoktatásba 	nincs

Forrás: Eurypedia alapján saját szerkesztés

A visegrádi országokon belül három jelentős különbség figyelhető meg. Az első, hogy csak a Cseh Köztársaságban nincs tandíj. A második, hogy a magyar rendszer, mely szerint nappali és levelező tagozaton is van államilag finanszírozott és nem finanszírozott hallgatói hely, máshol nem jellemző. (Nem csak a visegrádi országokban, de a balti államok kivételével egész Európában ismeretlen ez a szisztéma.) A harmadik, hogy a családoknak csak hazánkban nem jár támogatás a hallgatók után, miközben számos olyan európai állam is van – Belgium, Németország, Írország, Franciaország, Olaszország, Ausztria, Portugália –, ahol a szülők adókedvezményben részesülnek, amíg a gyerekeik a felsőoktatási tanulmányaikat folytatják.

6. A diploma értéke

A következőkben azt vizsgáljuk és hasonlítjuk össze, hogy milyen a diploma értéke a visegrádi országokban, azaz milyen arányban és mennyi idő alatt tudnak a végzettség elhelyezkedni, és mennyivel növeli meg jövedelmüket a felsőfokú végzettség.

A 14. táblázat a munkanélküliségi rátát mutatja a diplomával rendelkezők körében.

A visegrádi országokban Szlovákia kivételével a diplomás munkanélküliek aránya alacsonyabb, mint az európai átlag. A 2012-es értéket vizsgálva hazánk helyzete kifejezetten jónak tűnik, de a 2003-as adattal összehasonlítva a növekedés elszomorító. Kilenc év alatt háromszorosára nőtt a diplomás munkanélküliek aránya, miközben például Lengyelországban csökkenés tapasztalható.

14. táblázat. Munkanélküliségi ráta a felsőfokú végzettségűek körében a 20–64 éves korosztályban

Table 14. Unemployment rate with tertiary education (age group 20–64)

	2003	2012
EU27	5,0	6,1
Cseh K.	2,1	2,9
Magyarország	1,4	4,5
Lengyelország	7,1	5,7
Szlovák K.	4,3	6,9

Forrás: Eurostat

A 15. táblázat azt mutatja, hogy a hallgatók az egyetem elvégzése után milyen gyorsan tudnak elhelyezkedni.

15. táblázat A diploma megszerzése és a munkába állás között eltelt idő (hónap) a megelőző 5 évben végzettek körében (2009)

Table 15. Average time (months) between leaving formal education and starting the first job with higher education attainment for persons who left within the last 3 or 5 years (2009)

EU27	5,1
Cseh K.	3,1
Magyarország	4,0
Lengyelország	3,6
Szlovák K.	3,5

Forrás: Eurostat

Látható, hogy a visegrádi országok az európai átlagnál jobban teljesítenek ebben a mutatóban. Azt azonban a statisztikai adatgyűjtés nem vizsgálja, hogy a diplomások a végzettségüknek megfelelő állásban helyezkednek-e el.

A továbbtanulásba történő befektetés megtérülésének fontos mutatója, hogy mennyivel keresnek többet azok, akik diplomát szereznek. A 16. táblázat ezt mutatja meg.

16. táblázat. Felsőfokúak jövedelme (a középfokú végzettségűek jövedelme = 100%) 25–64 éves korosztály (2010)

Table 16. Relative earnings with income from employment with tertiary education attainment (secondary education = 100), age group 25–64 (2010)

Cseh K.	182
Magyarország	210
Lengyelország	169
Szlovák K.	179
EU21	161

Forrás: OECD 2013

Magyarországon 2011-ben a havi, átlagos bruttó fizetés alapfokú végzettséggel 130 ezer, szakmunkásként 142 ezer, érettségivel 166 ezer, OKJ-s végzettséggel 165 ezer, főiskolai diplomával 277 ezer, egyetemi oklevéllel 344 ezer forint volt. A pályakezdekők havi, átlagos bruttó fizetése alapfokú végzettséggel 111 ezer forint, posztgraduális képzés után 429 ezer forint volt. (NOL, 2011 február 17.)

Mint látható, mind a négy visegrádi országban az európai átlagnál jobban „fizet” a diploma az alacsonyabb végzettségekhez képest a munkaerőpiacon. A térségen belül is Magyaror-

szágon éri meg a leginkább diplomát szerezni, mert kétszer annyit lehet így keresni felsőfokú végzettséggel, mint középfokúval. (Kérdés azonban, hogy a szakmunkák esetében jellemző feketemunka, eltitkolt jövedelem mennyire torzítja a statisztikai adatokat – K. G.)

JEGYZETEK

1. A létszámadatok 2011-re vonatkoznak.
2. Az OECD a felsőoktatásban való részvétel arányát úgy határozza meg, hogy a jelenlegi belépési arányok alapján megbecsüli annak valószínűségét, hogy egy ember belép a felsőoktatásba.
3. Portugália 98%-ot jelentett, de az OECD szerint ez az adat túlbecsült lehet.
4. Az Euro PPS (Purchasing Power Standard) egy olyan fiktív valutaegység, melynek vásárlóereje ugyanakkora, mint egy euróé az EU-ban átlagosan.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- EB (2013): Európai Bizottság. <http://ec.europa.eu/europe2020>. Letöltve: 2013.09.29.
- EUA (2010): University Autonomy in Europe Scorecard 2010. European University Association, Brüsszel.
- Eurydice (2008): Higher Education Governance in Europe. European Commission, Brüsszel.
- Eurypedia (2013): http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/eurypedia_en.php. Letöltve: 2013.09.22.
- Eurostat adatbázis: ec.europa.eu/eurostat. Adatok letöltve 2013. szeptember.
- Keczer Gabriella (2010): Egyetemirányítás: lehetőségek és korlátok. Egyesület Közép-Európa Kutatására, Szeged.
- OECD (2013): Education at a Glance 2013. <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2013-en>. Letöltve: 2013.09.24.